

Nazwy roślin w pieśniach warmińsko-mazurskich z przełomu XIX i XX wieku

Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest próba zbadania obecności roślin w polskojęzycznych pieśniach ludowych z Warmii i Mazur z XIX i XX wieku, a w szczególności: frekwencja występowania ich nazw, cechy gwarowe pojawiające się w tej leksyce oraz sposoby przedstawiania określonych obiektów botanicznych. Badanie funkcji, w jakich wykorzystywane są nazwy florystyczne w pieśniach ludowych zostało umieszczone na szerokim tle geograficznym, historycznym, botanicznym i językowym dotyczącym regionu oraz w konfrontacji ze źródłami dotyczącymi lokalnej, polskiej i ogólnosłowiańskiej kultury.

Rozprawa zbudowana jest z siedmiu rozdziałów oraz suplementu. W pierwszej kolejności uzasadniam wybór tematu pracy, cel i przedmiot badań, prezentuję zasady zbierania materiału wraz z przyjętą metodologią oraz przedstawiam kompozycję pracy. Drugi rozdział zawiera zarys dziejów regionu wraz z wykazem najważniejszych publikacji dotyczących historii Warmii i Mazur. Trudne doświadczenia historyczne i polityczne, którym poddawana była ta ziemia wpłynęły znacząco na poczucie tożsamości i przynależności narodowej mieszkańców regionu. Przedstawienie tego zagadnienia było zatem konieczne, aby móc zrozumieć specyfikę kulturową regionu, a tym samym twórczość ludową oraz zrozumieć jej charakter.

Następny rozdział stanowi ogólną charakterystykę roślinności występującej naturalnie na Warmii i Mazurach oraz popularnie na tych terenach uprawianej. W tej części pracy zamieszczono, na podstawie źródeł botanicznych, ogólny zarys warunków przyrodniczych panujących w regionie, od klimatu, przez ukształtowanie powierzchni i jakość gleb, po przedstawienie najczęściej spotykanych gatunków roślin.

Kolejny rozdział stanowi szczegółowe opracowanie materiału badawczego. Omówiono w nim funkcje pieśni ludowych w kształtowaniu kultury danego regionu oraz szczególną rolę tego rodzaju tekstów na Warmii i Mazurach wraz z zarysowaniem historii badań nad tą gałęzią kultury ludowej (na rzeczonym terenie). Ponadto w tej części pracy przedstawiono dokładną charakterystykę wszystkich zbiorów pieśni oraz źródeł rękopiśmiennych i maszynopisów, które zostały poddane badaniom w rozprawie.

W piątym rozdziale dokonuję analizy językowej nazw gatunków roślin występujących w pieśniach ludowych z Warmii i Mazur pod kątem gwarowych zjawisk fonetycznych występujących w badanym słownictwie. Na początku tej części pracy prezentuję zawiły proces kształtowania się gwar ostródzko-warmińsko-mazurskich, a następnie przedstawiam słownictwo roślinne występujące w pieśniach ludowych wraz z frekwencją użycia danych nazw

botanicznych. Analiza językowa danych grup leksykalnych (podzielonych według kryterium botanicznego) polegała na przedstawieniu wszystkich nazw botanicznych wykorzystanych w utworach folklorystycznych oraz dokładnej charakterystyce wybranej leksyki, którą stanowią określenia gwarowe obiektów roślinnych. Na końcu tego rozdziału zestawione zostały fonetyczne cechy gwarowe, które wystąpiły w analizowanych nazwach gatunków roślin z podziałem na: zjawiska gwarowe właściwe dla wszystkich trzech regionów, cechy językowe o ograniczonym zasięgu oraz zmiany fonetyczne o charakterze nietypowym. Analizę zamykają wnioski wraz z podaniem prawdopodobnych przyczyn pojawienia się wśród leksyki botanicznej osobliwych zjawisk gwarowych.

Następny rozdział pracy poświęcony został analizie funkcjonowania nazw gatunków roślin w pieśniach ludowych. Ta część rozprawy została podzielona na czternaście podrozdziałów wydzielonych ze względu na funkcje, w jakich wykorzystywane jest słownictwo botaniczne. W pierwszej grupie prezentowane są konteksty, w których motywy roślinne stanowią komponent metafory. Następny podrozdział prezentuje utwory, w których rośliny są elementem utartych powiedzeń, związków frazeologicznych oraz stanowią przedmiot wypowiedzi bohaterów. Dwa kolejne dotyczą wykorzystania nazw gatunków roślin w roli naturalnego elementu krajobrazu, prezentującego typowe cechy roślin, ich stany i procesy, którym podlegają oraz charakterystyczne miejsca występowania danych obiektów florystycznych. Następne dwa podrozdziały zawierają konteksty, w których obiekty roślinne, będąc naturalnym elementem świata przedstawionego, wchodzą jednocześnie w pewne relacje z ludźmi i zwierzętami, stanowiąc najczęściej miejsce ich działań. Siedem kolejnych rozdziałów przedstawia różnorodne formy użytkowania praktycznego roślin przez człowieka przedstawione w pieśniach. Są nimi: czynności ludzkie wykonywane na roślinach, wykorzystanie roślin jako pożywienia dla ludzi i zwierząt oraz tworzywa do wyrobu różnego rodzaju przedmiotów, posłużenie się obiektami botanicznymi w celu wyznaczenia czasu, lokalizacji i stanu posiadania ludzi, wykorzystanie roślin jako elementu ludowych wierzeń i magicznych praktyk, a także obiektów, z którymi człowiek rozmawia. Ostatni z podrozdziałów części analitycznej dotyczy natomiast wykorzystania nazw gatunków roślin jako elementu zabiegu stylistycznego, a więc w tak zwanej funkcji dekoracyjnej.

Etap finalny mojej pracy zawiera podsumowanie dotychczasowych działań oraz wnioski końcowe, dotyczące w szczególności frekwencji użycia nazw gatunków roślin, sposobu przedstawiania obiektów botanicznych w literaturze ludowej, obrazu relacji, jakie zachodzą między ludźmi a światem roślin oraz metod, za pomocą których człowiek włącza rośliny w granice swojego świata i nadaje im wartość.

Analiza funkcjonowania nazw gatunków roślin w pieśniach ludowych z Warmii i Mazur potwierdziła, iż utwory te dostarczają bogatej wiedzy na temat kultury regionu, a w tym również motywy botaniczne spełniają ważną funkcję informującą o charakterystycznych cechach naturalnego krajobrazu danego obszaru, życiu i zwyczajach ludzi w nim mieszkających, jak i przede wszystkim o jego stosunku i sposobie wartościowania świata roślin. Jak dowodzą dane zaprezentowane w rozprawie postawa człowieka wobec królestwa flory jest zdecydowanie pozytywna. Konteksty z udziałem nazw botanicznych w pieśniach ludowych wyraźnie dodatkowo wartościują te elementy natury, eksponując przede wszystkim korzyści wynikające z obcowania człowieka ze światem roślin oraz pozytywne cechy konotowane przez określone nazwy gatunków roślin. Dodatkowo wykorzystanie motywów botanicznych służy w licznych kontekstach symbolicznej prezentacji treści erotycznych, gdzie rośliny stanowią ważny element tabuizacji języka, reprezentując dziewczęcą cnotę lub służąc przedstawianiu cielesnych zbliżeń między kochankami. Ponadto, jak wynika z przeprowadzonej analizy, niebagatelną rolę w tworzeniu obrazu relacji człowieka z roślinami w pieśniach ludowych pełnią kobiety. To niemal wyłącznie przedstawicielki płci pięknej wykonują czynności gospodarskie przy roślinach, najczęściej to ich wygląd porównywany zostaje do wizerunku roślin, rozmowy z obiektami botanicznymi prowadzą zazwyczaj nieszczęśliwe kobiety, a wreszcie wianki, będące (w pieśniach) kobiecym atrybutem, są najpopularniejszym przedmiotem wykonanym z tworzywa roślinnego w badanych utworach.

Ostatnią część rozprawy stanowi suplement zawierający całość materiału badawczego, a więc wszystkie cytaty z udziałem nazw gatunków roślin, które zgromadziłam z zebranych antologii pieśni ludowych. Suplement ten stanowi ilustrację dla rozdziału analitycznego, zatem fragmenty utworów folklorystycznych zostały uporządkowane w nim zgodnie z kolejnością rozdziałów analitycznych.